

8 MARZO 1973

**contro il lavoro domestico
che sostiene il mondo
ma soffoca e limita
la donna**

LOTTA FEMMINISTA

Αφίσα της ιταλικής φεμινιστικής
οργάνωσης Lotta Femminista
(Φεμινιστική Πάλη) για την ημέρα της
γυναίκας στις 8 Μαρτίου 1973: «Ενάντια
στην οικιακή εργασία που στηρίζει τον
κόσμο αλλά πνίγει τη γυναίκα».

από το σπίτι στη δουλειά: οι αρνήσεις των γυναικών και η επανοργάνωση της κοινωνικής αναπαραγωγής

Η άρνηση της άμισθης εργασίας στο σπίτι

Το γεγονός ότι σήμερα είμαστε μάρτυρες της ανατροπής του παραδοσιακού έμφυλου καταμερισμού της εργασίας που περιόριζε τις γυναίκες σε συγκεκριμένους ρόλους μέσα στην οικογένεια και το σπίτι οφείλεται πρώτα και κύρια στους αγώνες των ίδιων των γυναικών. Έχει ωστόσο μεγάλη σημασία να καταλάβουμε την ιστορική διάσταση αυτής της ανατροπής, τη φύση και το μέγεθος των αλλαγών που προκάλεσε στον καπιταλιστικό κόσμο. Διαφορετικά, είναι αδύνατο να εντοπίσουμε την επίθεση του κεφαλαίου και τις νέες περιοχές εκμετάλλευσης στον τομέα της κοινωνικής αναπαραγωγής, όπως και ειδικότερα τη θέση των γυναικών σε αυτόν τον τομέα, σήμερα.

Οι αγώνες των γυναικών πριν από τέσσερις δεκαετίες δεν έχουν εκτιμηθεί ως προς το βάθος και την ένταση της κρίσης που προκάλεσαν στον καπιταλιστικό κόσμο. Κι όμως, η τεράστια συμβολή του γυναικείου κινήματος της δεκαετίας του '70 έγκειται στο ότι ανέτρεψε τις σχέσεις εκείνες που εξασφάλιζαν την αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Το ρεύμα ειδικότερα των φεμινιστριών που ανέδειξε την άμισθη εργασία των γυναικών στο σπίτι, απαιτώντας μάλιστα και μισθό για τις νοικοκυρές, έχει πολύτιμα πράγματα να μας πει για την κρίση αυτή. Γι' αυτό και θα εκθέσουμε παρακάτω ορισμένες από τις βασικές του θέσεις, καθώς μάλιστα πρόκειται για θέσεις που περιγράφουν ξεκάθαρα τον κόσμο του κεφαλαίου έως τη δεκαετία του '70.

Το κεφάλαιο, υποστήριξαν οι φεμινίστριες, για μια μεγάλη περίοδο της ιστορίας του στον εικοστό αιώνα, ειδικότερα μάλιστα μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, μετέτρεψε τους άντρες σε μισθωτούς εργάτες μόνο στο βαθμό που κατάφερε να κάνει τις γυναίκες άμισθες σκλάβες στο σπίτι. Το σπίτι, έλεγαν, δεν είναι χώρος ελευθερίας και αναψυχής. Είναι η περιοχή όπου παράγεται και αναπαράγεται το πιο πολύτιμο και αναγκαίο εμπόρευμα μέσα στον καπιταλισμό: η εργατική δύναμη, δηλαδή η ικανότητα του εργάτη για εργασία. Αυτό το εμπόρευμα είναι που μετατρέπει τον πλούτο σε κεφάλαιο για τους καπιταλιστές. Η εργατική δύναμη όμως είναι ένα παράξενο εμπόρευμα, γιατί δεν είναι πράγμα. Η ικανότητα για εργασία ενυπάρχει μόνο στον άνθρωπο που καταλώνει τη ζωή του στη διαδικασία της παραγωγής:

«Αυτός ο άνθρωπος πρέπει να μείνει εννέα μήνες στη μήτρα, πρέπει να τραφεί, να ντυθεί και να εκπαιδευτεί· όταν δουλεύει πρέπει κάποιος να στρώσει το κρεβάτι του, να σκουπίσει το πάτωμά του, να φτιάξει το κολασιό του, να καλμάρει και όχι να ικανοποιήσει τη σεξουαλικότητά του, να ετοιμάσει το φαγητό που θα τον περι-

μένει μετά τη δουλειά, ακόμα κι αν είναι οκτώ το πρωί μετά τη βραδινή βάρδια. Αν περιγράψουμε τη βασική παραγωγή και αναπαραγωγή αυτού του συγκεκριμένου ανθρώπου, περιγράφουμε τη γυναικεία εργασία.

(...) Πρέπει να ξεκαθαρίσουμε πως μέσα στη μισθωτή σχέση η οικιακή εργασία δεν παράγει απλώς αξίες χρήσης, αλλά είναι απαραίτητη για την παραγωγή υπεραξίας».

Από το «Η δύναμη των γυναικών και η κοινωνική ανατροπή», των Mariarosa Dalla Costa, Selma James, εκδ. no woman's land, αθήνα 2008

Τι εποχές κι εκείνες ε; Γυναίκες να ξαναδιαβάσουν τον Μαρξ, να βγάσουν γλώσσα στους πάσης φύσεως μαρξιστές που υποβίβαζαν τις γυναίκες σε «παραγωγούς αξιών χρήσης» στο σπίτι. Για τους εν λόγω μαρξιστές, το να φτιάχνεις σούπα για να ταΐσεις τον άντρα και τα παιδιά, ώστε αυτός να πάει την άλλη μέρα στη δουλειά χορτάτος αλλά και τα παιδιά όρθια στο σχολείο, δεν είναι διαδικασία εκμετάλλευσης γιατί η σούπα τάχα μου «δεν είναι εμπόρευμα που καθορίζεται στην αγορά από την προσφορά και τη ζήτηση!» Ε λοιπόν, οι ιταλίδες φεμινίστριες έριξαν μια καραμπινάτη μούντζα στους αρσενικούς ξερόλες και τις αναλύσεις τους, αντέταξαν μάλιστα πως το νοικοκυριό παράγει υπεραξία! Είπαν ότι οι γυναίκες στο σπίτι είναι παραγωγοί εμπορεύματος με την κανονική έννοια: παράγουν την εργατική δύναμη. Το σπίτι είναι το άλλο μισό της καπιταλιστικής οργάνωσης, είναι η περιοχή μιας κρυμμένης εκμετάλλευσης, όπου το κεφάλαιο μασκαρεύει σε ιδιωτικές υπηρεσίες και βιολογικά ένστικτα την παραγωγή και συντήρηση αυτού του πολύτιμου εμπορεύματος στον καπιταλισμό: τον ίδιο τον εργάτη και τους απογόνους του. Ο σύζυγος εμφανίζεται ως ο μόνος αποδέκτης των οικιακών υπηρεσιών. Αποδέκτης όμως είναι και το αφεντικό του που κάθε μέρα τον έχει πλυμένο, φροντισμένο και χορτάτο για να τον ξεζουμίζει.

«Η εργασία εμφανίζεται σαν ένα τμήμα της ζωής που διαδραματίζεται μόνο σε ορισμένους χώρους. Ο χρόνος που καταναλώνουμε στο κοινωνικό εργοστάσιο προετοιμαζόμενες για τη δουλειά, ξεκουράζοντας τους μυς, τα νεύρα, τα κόκκαλα και τα μυαλά μας με πρόχειρα γεύματα, γρήγορο σεξ, ταινίες κλπ. όλα αυτά εμφανίζονται σανσχόλη, ελεύθερος χρόνος, ατομική επιλογή. Αντιθέτως κάθε στιγμή της ζωής μας χρησιμεύει για την παραγωγή και την αναπαραγωγή του κεφαλαίου».

Silvia Federici, Αντεπίθεση απ' την κουζίνα, εκδ. Ελεύθερος Τύπος, Ιούλιος 2011

Πόσο γόνιμη και επίκαιρη η θέση! Οι φεμινίστριες ήταν από τις πρώτες που μας έδωσαν μια πολύτιμη οπτική του καπιταλιστικού κόσμου, λέγοντας πως όλη η κοινωνία είναι οργανωμένη ως ένα μεγάλο κοινωνικό εργοστάσιο (το σχολείο, το πανεπιστήμιο, το νοσοκομείο, η γειτονιά) και το σπίτι αποτελεί μια βασική περιοχή του. Δεν υπάρχει άρα τίποτα στον καπιταλισμό που να είναι μη καπιταλιστικό. Και άρα δεν υπάρχει τίποτα που να μην είναι κομμάτι του ταξικού ανταγωνισμού. Συνεπώς, οι γυναίκες ούτε περιθωριακές είναι στον κόσμο του κεφαλαίου, ούτε «βοηθητικές» στον αγώνα εναντίον του, ούτε νεροκουβαλήτριες στις απεργίες των αντρών. Αντιθέτως είναι σημαντικότεροι παραγωγοί και γι' αυτό σημαντικότερα υποκείμενα της κοινωνικής ανατροπής.

Η εποχή στην οποία αναφέρονται οι συγκεκριμένες φεμινίστριες και την ερμηνεύουν με τον παραπάνω τρόπο είναι η εποχή του φορντικού υποδείγματος στην παραγωγή. Είναι η εποχή όπου η «επιστημονική» οργάνωση της εργασίας που βαφτίστηκε τελλορισμός και η έμπρακτη εφαρμογή του στην αλυσίδα συναρμολόγησης, με αφετηρία την αυτοκινητοβιομηχανία του Φορντ τη δεκαετία του '20, είχαν κυριαρχήσει μεταπολεμικά ως μοντέλα εκμετάλλευσης της εργασίας σε όλο τον δυτικό κόσμο και σε όλες σχεδόν τις περιοχές της εμπορευματικής παραγωγής. Ταυτόχρονα, όμως, ήταν η εποχή όπου δεν υπήρχε εργοστασιακός εργάτης διατεθειμένος να δουλέψει με την ένταση της αλυσίδας, ή να επιστρέψει στην αλυσίδα μετά την πρώτη μέρα, δίχως να υποστηρίζεται από μια αναπαραγωγική διαδικασία ανάλογης έντασης.

«Η αλυσίδα συναρμολόγησης αποδεικνύεται εξαιρετικά τρωτή στις ατομικές αυξομειώσεις του ρυθμού εργασίας. Ο ρυθμός της είναι συγκεκριμένος, ρυθμός που απαιτεί απόλυτη προσήλωση, σκληρή υποταγή, τόσο κατά τη διάρκεια της εργασίας όσο και μετά το τέλος της. Γεύμα σε κανονικές ώρες, γαμήσι σε κανονικές ώρες και χέσιμο σε κανονικές ώρες, είναι όλα τους εκ των ων ουκ άνευ, είναι τα αδιαμφισβήτητα προαπαιτούμενα για την ομαλή συμπλοκή εργασίας και κεφαλαίου, γύρω από την αλυσίδα συναρμολόγησης. (...) Η επίτευξη μιας δυναμικής ισορροπίας μεταξύ της οικιακής εστίας και της αλυσίδας συναρμολόγησης απαιτούσε την προσεκτική και με ακριβείς αναλογίες ύφανση των μεταβλητών του μισθού, της εργοστασιακής ανεργίας και της οικιακής εργασίας».

Τζορτζ Καφέντζις, *The Work Energy Crisis and the Apocalypse*, περιλαμβάνεται στην έκδοση των *Midnight Notes, Midnight Oil: Work, Energy, War, 1973 - 1992*, Autonomedia, 1992. Υπό έκδοση από το Αρχείο 71

Δηλαδή: το σύμπλεγμα εργάτης-νοικοκυρά, η ομαλή σχέση της αλυσίδας συναρμολόγησης με το σπίτι, ήταν οι βασικότεροι όροι στο κοινωνικό συμβόλαιο μεταξύ κε-

φαλαίου και εργασίας, ενός συμβολαίου που προέβλεπε ότι οι γυναίκες θα διεξάγουν απλήρωτη εργασία και οι άντρες θα πειθαρχούν στην αλυσίδα. Έλα όμως που κράτος και αφεντικά ανακάλυψαν με τρόμο τη δεκαετία του '60 και του '70 ότι οι εργοστασιακοί εργάτες ήταν όλο και λιγότερο διατεθειμένοι να πειθαρχήσουν στους ρυθμούς της αλυσίδας. Και οι γυναίκες όλο και λιγότερο διατεθειμένες να εργάζονται άμισθα στην αναπαραγωγική διαδικασία και να ανέχονται τους καταναγκασμούς της. Και οι μαθητές και οι φοιτητές όλο και λιγότερο πρόθυμοι να εργάζονται με σκοπό την εκπαίδευσή τους στις προσταγές του κεφαλαίου. Με άλλα λόγια, η καλοκουρδισμένη μηχανή του κεφαλαίου υπέστη συντριπτικά πλήγματα σε όλο το εύρος του κοινωνικού εργοστασίου! Η τεράστια συμβολή των αγώνων των γυναικών, που αναφέραμε στην αρχή, ήταν ότι ανέτρεψαν εκείνη «τη δυναμική ισορροπία μεταξύ της οικιακής εστίας και της αλυσίδας συναρμολόγησης» (πρωτίστως με τα αυξανόμενα διαζύγια που σημειώθηκαν την εποχή εκείνη). Κοινώς, ανέτρεψαν έναν από τους βασικούς πυλώνες της καπιταλιστικής οργάνωσης της εργασίας. Γεγονός από μόνο του τεράστιας σημασίας.

Η είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας ως αποτέλεσμα της άρνησης της άμισθης εργασίας τους στο σπίτι

Η αόρατη και άμισθη εργασία των γυναικών στο σπίτι (που, ξαναλέμε, περιλάμβανε μιας μεγάλης γκάμα υπηρεσιών, όχι μόνο την καθαριότητα και τη φροντίδα των αντρών, των παιδιών, των ηλικιωμένων αλλά και τις σεξουαλικές υπηρεσίες, τις υπηρεσίες διασκέδασης και χαλάρωσης των μελών της οικογένειας, την ψυχολογική τους υποστήριξη και εκτόνωση) υπήρξε το κύριο πεδίο μάχης των γυναικών τις δεκαετίες του '60 και του '70. Ήταν τόσο έντονη αυτή η μάχη (ακόμη και στο επίπεδο των σχέσεων αντρών-γυναικών) με αποτέλεσμα πολλές γυναίκες να εισέρχονται μαζικά στην αγορά εργασίας για να δραπετεύσουν από την αμισθία της δουλειάς στο σπίτι που τις καθήλωνε σε ένα καθεστώς εξάρτησης από τους άντρες-συζύγους τους. Για την ακρίβεια, πολλές γυναίκες αντάλλαξαν την οικιακή εργασία στο σπίτι με μια δουλειά εκτός σπιτιού, εξίσου πληκτική και μονότονη, διότι η διαφορά βρισκόταν στο μισθό. Είχαν φυσικά πλήρη επίγνωση ότι μπαίνουν σε έναν κύκλο διπλής εκμετάλλευσης. Οι φεμινίστριες που αιτήθηκαν μισθό για την οικιακή εργασία είχαν ήδη τοποθετηθεί διορατικά απέναντι σε αυτό το φαινόμενο, λέγοντας: «όταν αγωνιζόμαστε για έναν μισθό [στην οικιακή ερ-

Η τεχνολογία στο σπίτι

Ακούμε συχνά πως η τεχνολογία μέσα στο σπίτι (π.χ. οι ηλεκτρικές συσκευές) έχει ελαφρύνει το μόχθο του νοικοκυριού και έχει συμβάλει στην εξοικονόμηση χρόνου. Τα σχετικά επιχειρήματα έχουν ως εξής: Το πλούσιμο είναι πιο εύκολη δουλειά αν σκεφτεί κανείς ότι οι γιαγιάδες μας έπλεναν στο χέρι. Το μαγείρεμα είναι πιο εύκολη υπόθεση με την ηλεκτρική κουζίνα αν φανταστεί κανείς τις εποχές εκείνες όπου έπρεπε να ανάβεις και να συντηρείς τη φωτιά όλη μέρα σε κάποια εστία στην κουζίνα. Και ούτω καθεξής. Για τους οπαδούς του τεχνολογικού ντετερμινισμού και όσους εξετάζουν τις τεχνολογίες ως προϊόντα έξω από τις κοινωνικές σχέσεις και τον ταξικό ανταγωνισμό οι απόψεις αυτές είναι ελκυστικές.

Η εισαγωγή όμως των μηχανών στο σπίτι ούτε μείωσε τον χρόνο εργασίας που απαιτείται, ούτε ελάφρυνε τα καθήκοντα του νοικοκυριού. Απλά άλλαξε σίγουρα από ορισμένα καθήκοντα, δημιουργήσε όμως νέα και το κυριότερο: η γενιά των γιαγιάδων και των προγιαγιάδων μας έζησε σε πολύ διαφορετικές μορφές οργάνωσης της εργασίας και της παραγωγής απ' ό,τι η δική μας. Με λίγα λόγια, δεν μπορούμε να συγκρίνουμε τα οικιακά του τότε με τα οικιακά του σήμερα, όταν στην ουσία μιλάμε για δύο εντελώς διαφορετικές μεταξύ τους κοινωνίες. Βρήκαμε και μία χρήσιμη ιστορική έρευνα που ασχολείται με αυτό ακριβώς το ζήτημα και αποδεικνύει το λάθος του να πέφτει κανείς στις παγίδες τέτοιων συγκρίσεων. Είναι σε ένα άρθρο μιας αμερικανί-

δας καθηγήτριας Ιστορίας στη Νέα Υόρκη, ονόματι Ruth Scwartz Cowan, που λέγεται: *Η «βιομηχανική επανάσταση» στο σπίτι: Οικιακή Τεχνολογία και Κοινωνικές Αλλαγές στον 20ο αιώνα*. Ενδεικτικά θα αναφέρουμε εδώ ορισμένες χρήσιμες παρατηρήσεις στις οποίες στέκεται η έρευνα αυτή.

Μία από τις βασικότερες κοινωνικές αλλαγές που επέφερε η εκβιομηχάνιση είναι το γεγονός ότι το σπίτι έπαψε να αποτελεί τόπο κοινωνικής παραγωγής αγαθών, αυτόνομη παραγωγική μονάδα. Η παραγωγή των αγαθών μεταφέρθηκε εκτός σπιτιού, στα εργοστάσια και τους χώρους εργασίας. Το γεγονός αυτό, δηλαδή στην ουσία η εδραίωση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, ανέτρεψε πολλά στοιχεία μέσα στην κοινωνική αναπαραγωγή με κυριότερο το γεγονός ότι η αναπαραγωγή πλέον μπορούσε να γίνει μόνο με εμπορευματικά αγαθά και χρηματικά μέσα, καθώς όλοι οι παλιοί μη εμπορευματικοί τρόποι διαβίωσης εξαφανίστηκαν, και μάλιστα με τη βία (οι εκδιώξεις και οι απαλλοτριώσεις των κοινών γαιών ήταν το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα). Η εγκαθίδρυση του κεφαλαίου με άλλα λόγια σήμαινε τεράστιες αλλαγές στις συνήθειες των ανθρώπων, ακόμη και στο επίπεδο της καθημερινότητας, στο πώς ζουν, τι τρώνε, πού τρώνε και πού μένουν.

Σε ό,τι αφορά το νοικοκυριό, κατά τη δεκαετία του 1920 παρατηρούνται τεράστιες αλλαγές που σχετίζονται με την εγκαθίδρυση της μαζικής παραγωγής εμπορευμάτων. Η έλευση του ηλεκτρισμού που αντικατέστησε σταδιακά το γκάζι συνοδεύτηκε από μια πληθώρα ηλεκτρικών συσκευών, όπως το ηλεκτρικό σίδερο και το πλυντήριο. Σε έρευνα που έγινε π.χ. το 1929 σε 100 οικο-

γένειες εργατών που δούλευαν στην αυτοκινητοβιομηχανία του Φορντ, οι 98 διέθεταν ηλεκτρικό σίδερο, ενώ το 49% είχε πλυντήριο.

Τα πλυντήρια από την άλλη, δεν μείωσαν δραστικά το χρόνο του πλυσίματος. Τα πρώτα μάλιστα πλυντήρια δεν περνούσαν αυτόματα στους κύκλους πλυσίματος και η νοικοκυρά έπρεπε να στέκεται παραδίπλα σε όλη τη διάρκεια της πλύσης για να αλλάζει τα στάδια. Αλλά και γενικότερα, με την εισαγωγή του πλυντηρίου μειώθηκε φυσικά ο μόχθος του πλυσίματος στο χέρι, αυξήθηκε όμως ο ρυθμός των πλυσίματος, καθώς τόσο οι κανόνες και οι ρουτίνες της προσωπικής υγιεινής που ταίριαζαν στη νέα οικιακή συνθήκη (της μικρότερης οικογένειας που μένει σε ένα μικρό σπίτι-διαμέρισμα στην πόλη) μετασχηματίστηκαν και οι ίδιοι. Αλλά και τα ίδια τα ρούχα της οικογένειας που έπρεπε να πλυθούν, προϊόντα πλέον της εμπορευματικής παραγωγής, ήταν περισσότερα.

Το ίδιο συνέβη με τα μπάνια και τα wc που πλέον ήταν εντός του σπιτιού και διέθεταν μάλιστα ζεστό νερό. Η ύπαρξη του μπάνιου μέσα στο σπίτι έθετε απαιτήσεις πιο συχνής καθαριότητας, καθώς η εδραίωση της αστικής καταναλωτικής κοινωνίας άλλαξε ταυτόχρονα τις αντιλήψεις για το τι θεωρείται καθαρό και τι βρώμικο. Η ιδέα π.χ. της ύπαρξης «μικροβίων» που караδοκούν εντός του οικου κερδίζει έδαφος ήδη από εκείνη τη δεκαετία του '20.

Τεράστιες αλλαγές σημειώθηκαν και στις διατροφικές συνήθειες. Τα συσκευασμένα τρόφιμα, οι κονσέρβες, τα τυποποιημένα γάλατα, ήταν εντελώς νέοι για την εποχή τρόποι διατροφής αλλά απαιτούσαν και νέα καθήκοντα μέχρι να φτάσουν πάνω στο τραπέζι. Έπρεπε π.χ. η νοικοκυρά να βγει έξω από το σπίτι και να τα αγοράσει, πράγ-

Απατεώνες διαφημιστές

Διαφήμιση ηλεκτρικής σκούπας με τίτλο «Η λιακάδα είναι μαρτυρία» (... γιατί αποκαλύπτει την αιωρούμενη σκόνη!). Το παρωχημένο ξεσκονόπανο με τη σκούπα χειρός και η παρωχημένη εργάτρια-υπηρέτρια από τη μια πλευρά. Κι από την άλλη, η μοντέρνα ηλεκτρική σκούπα στα χέρια της νέας εργάτριας-νοικοκυράς. Ας μην υποκύψουμε όμως στις εύκολες συγκρίσεις των διαφημιστών. Η καθαριότητα μπορεί να είναι αποτελεσματικότερη, έγινε όμως και τακτικότερη. Βέβαια και στις δύο περιπτώσεις ελλοχεύει ο κίνδυνος αμφοτέρα τα μέσα εργασίας να προσγειωθούν στην κεφαλή του αφέντη!

Η επανοργάνωση της κοινωνικής αναπαραγωγής

Η κοινωνική αναπαραγωγή στο σπίτι έχει υποστεί τεράστιες αλλαγές έπειτα από το μεγάλο κύμα άρνησης των γυναικών που περιγράψαμε παραπάνω. Οι γυναίκες στο δυτικό καπιταλιστικό κόσμο όχι μόνο μείωσαν την εργασία που αφιέρωναν στο σπίτι αλλά και άλλαξαν εντελώς τις συνθήκες εργασίας στην αναπαραγωγή. Το κεφάλαιο, σε μια «φυγή προς τα εμπρός», ανέλαβε να επανοργανώσει την κοινωνική αναπαραγωγή, υπό τις άμεσες προσταγές του, εκτός σπιτιού αυτή τη φορά, αποτινάσσοντας την εξάρτησή του από τις απείθαρχες εργάτριες, δημιουργώντας νέες περιοχές εκμετάλλευσης της εργασίας και μια νέα εργατική δύναμη.

Η πιο ξεκάθαρη απόδειξη των αλλαγών που επέφεραν οι γυναικείες αρνήσεις, είναι η έκρηξη του τομέα των υπηρεσιών αναπαραγωγής και η οργάνωσή τους σε βιομηχανική βάση. Το φαγητό για παράδειγμα είναι πλέον μια υπηρεσία που παρέχεται συχνά έξω από το σπίτι. Τα ταχυφαγεία τύπου μακντόναλντς, τα εστιατόρια, τα καταστήματα που προσφέρουν καφέ και πρωινό κολατσιό, τα μαγαζιά που φέρνουν φαγητό στο

σπίτι είναι ένας σημαντικός τομέας στον κλάδο των σχετικών υπηρεσιών. Εκεί φιγουράρει πλέον ένα πλήθος χαμηλόμισθων εργατών και εργατριών: ο γοργός ψήστης, η γρήγορη γκαρσόνα, ο πολυλειτουργικός μάγειρας, ο εποχούμενος διανομέας φαγητού μέσα σε χώρους εργασίας με πολυάριθμα μηχανήματα ώστε να αυξάνεται η παραγωγικότητα της εργασίας τους.

Ένας άλλος σχετικά νεοσύστατος οικονομικός κλάδος είναι αυτός του καθαρισμού χώρων. Εταιρείες καθαρισμού αναλαμβάνουν την καθαριότητα επαγγελματικών χώρων, αλλά και σπιτιών. Η εργασία της καθαριότητας σε αυτές τις εταιρείες είναι οργανωμένη πλέον σύμφωνα με όλους τους κανόνες μιας καπιταλιστικής επιχείρησης, διαθέτουν επιστάτες, φύλλα οδηγιών για τη διεξαγωγή της εργασίας, νόρμες και διαρκή επιτήρηση. Κι εδώ, φιγουράρουν νέοι εργάτες και νέες εργάτριες, χαμηλόμισθοι και στην πλειοψηφία τους μετανάστες και μετανάστριες.

Εξίσου σημαντική είναι και η έκρηξη της βιομηχανίας αναψυχής και διασκέδασης, η οποία έχει αναλάβει τα παραδοσιακά θηλυκά καθήκοντα «του να κάνεις την οικο-

Οι εταιρείες καθαρισμού στις ΗΠΑ

Οι εταιρείες καθαρισμού στις ΗΠΑ είναι ένας κλάδος που αναπτύσσεται από τα τέλη της δεκαετίας του '70. Εκτός από τους τακτικούς πελάτες, σε αυτές τις εταιρείες μπορεί να απευθυνθεί οποιοδήποτε νοικοκυριό. Οι εταιρείες διαφημίζουν ότι μπορούν να καθαρίσουν έναν χώρο π.χ. περίπου 80 τετραγωνικών μέσα σε σαράντα πέντε λεπτά. Συχνά μάλιστα, προς εξεύρεση πελατείας, παίρνουν τηλέφωνα από τον τηλεφωνικό κατάλογο κάθε Σάββατο πρωί σε μια περιοχή, ρωτώντας αν στο σπίτι χρειάζονται καθαριότητα. Έχει διαπιστωθεί, σύμφωνα με τους μάντζερς, ότι το Σάββατο το πρωί οι καυγάδες και ο εκνευρισμός για το μπάχαλο που επικρατεί στο σπίτι οδηγεί πολλά ζευγάρια σε τσακωμούς. Και η εταιρεία αναλαμβάνει να δώσει τη λύση...

Το απόσπασμα παρακάτω περιγράφει πώς είναι η εργασία σε μια τέτοια εταιρεία. Προέρχεται από το άρθρο «Maid to Order» της Barbara Ehrenreich στο βιβλίο «Global Women: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy», επιμ. Barbara Ehrenreich και Arlie Russell Hochschild, εκδ. Granta, Νέα Υόρκη 2002. Είχε παλιότερα μεταφραστεί στο εντυπιάκι πεζοδρομίου «εκτός» των no woman's land.

Το Σεπτέμβριο του 1999 πέρασα τρεις εβδομάδες ως υπάλληλος της Maids International σε μια πόλη της Νέας Αγγλίας, και καθάρισα μαζί με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας μου περίπου 60 σπίτια –γονατίζοντας σε 250 πατώματα, μπάνια και κουζίνες. Ακολουθώντας την τάση της εποχής, η Maids International υποσχόταν στους πελάτες της: «καθαρίζουμε τα σπίτια σας με τον παραδοσιακό τρόπο· σκυμμένοι στα γόνατα».

(...)Στις ΗΠΑ αλλά και διεθνώς, εταιρείες καθαρισμού όπως η Merry Maids, η Molly Maids και η Maids International, που εμφανίστηκαν από τη δεκαετία του '70 κι έπειτα, ελέγχουν το 20-25% της συνολικής αγοράς στον καθαρισμό των σπιτιών. Η μεγαλύτερη καινοτομία τους είναι η κατάργηση της σχέσης υπηρέτρια-κυρά, με όλες τις ιδιαιτερότητες και τις εξαρτήσεις που αυτή συνεπάγεται. Ο πελάτης μισθώνει την υπηρεσία, όχι την υπηρέτρια, και η τελευταία αντικαθίσταται από μια ομάδα δύο έως τεσσάρων ανθρώπων με στολές. Ένας μόνον από αυτούς, ο αρχηγός της ομάδας, δικαιούται να μιλά με τον πελάτη για τη δουλειά. Οι μισθοί των υπηρετριών η ασφάλισή τους, οι πράσινες κάρτες τους, οι πόνοι στην πλάτη τους ή το πού θα αφήσουν τα παιδιά τους απασχολεί μοναχά την εταιρεία, δηλαδή τον ιδιοκτήτη του τοπικού παραρτήματος. Τα παράπονα από όλες τις πλευρές απευθύνονται στην εταιρεία, ο πελάτης δεν χρειάζεται να έρθει καν σε επαφή με τις ίδιες τις καθαρίστριες. Καθώς οι πελάτες είναι συνήθως λευκοί της μεσοιαίας τάξης, τέτοιου τύπου υπηρεσίες είναι ιδανικές για όποιους εξακολουθούν να βρίσκουν την παραδοσιακή

Διαβάστε το!

Πολλά και πλούσια σε επιχειρηματολογία κείμενα σχετικά με την ανάλυση της φύσης της οικιακής εργασίας, του ρόλου της μέσα στον καπιταλιστικό καταμερισμό της εργασίας, όπως και το αίτημα για μισθό θα βρείτε σε τούτη την έκδοση που επανεκδόθηκε τον Ιούλιο του 2011 από τις εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος με τίτλο *Η πολιτική οικονομία της γυναικείας απελευθέρωσης*, των Σ. Χουήλερ και Σ. Φεντερίκι. Εκεί θα βρείτε εξαιρετικά κείμενα, όπως το *Μισθός ενάντια στην οικιακή εργασία, Αντεπίθεση από την Κουζίνα, Το Κεφάλαιο και η Αριστερά*. Το τελευταίο μάλιστα κείμενο απαντάει υποδειγματικά στην πολεμική που εξαπέλυσε η αριστερά εναντίον του γυναικείου κινήματος, και μάλιστα στο αίτημα για μισθό στην οικιακή εργασία. Θέση του ότι η αριστερά επιδιώκει τον καπιταλιστικό σχεδιασμό τον ίδιο μέσα στις κουζίνες και τις κρεβατοκάμαρες. Το πρόβλημα με τις κουζίνες, τις κρεβατοκάμαρες και τις γυναίκες που κλωθογυρίζουν εκεί είναι σύμφωνα την αριστερά ότι δεν έχει έρθει το κεφάλαιο να τις οργανώσει. Ώστε να δημιουργηθεί το προλεταριάτο που μετά θα εξεγερθεί και τη συνέχεια την ξέρετε...

γένεια να χαλαρώνει, να διασκεδάζει και να είναι ευτυχισμένη». Δεν μιλάμε μόνο για τα γυμναστήρια, αλλά και για όλους τους νέους τόπους πορνικής διασκέδασης των αντρών. Τα μασαζάδικα, τα στούντιο, τα στριπτιτζάδικα όπου αφεντικά είναι οι νέες εγκληματικές επιχειρήσεις και εργάτριες μια στρατιά γυναικών από γυναικωρυχεία εκτός των πρωτοκοσμικών χωρών, που εργάζονται σε καθεστώς καταναγκαστικής εργασίας.

Το γεγονός ότι πολλές γυναίκες, στο κλίμα ακριβώς της μείωσης της άμισθης εργασίας στο σπίτι, καθυστερούν να παντρευτούν και να κάνουν παιδιά έχει δώσει ώθηση και στον τομέα της ιατρικής υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Τώρα, νέες εργατικές φιγούρες, όπως εργάτριες που πωλούν τα ωριά τους ή μισθώνουν τη μητέρα τους και άντρες που πωλούν το σπέρμα τους, αναλαμβάνουν την επίπονη εργασία της βιολογικής αναπαραγωγής.

Βλέπουμε λοιπόν ότι μέσω αυτών των τεράστιων μετασχηματισμών η εργασία της αναπαραγωγής βγήκε εκτός σπιτιού, ενώ το ίδιο το σπίτι έχασε τη σημασία του ως

σπονδυλικής στήλης των υπηρεσιών αυτών. Ο μισθός του άντρα πλέον δεν καθορίζει την ένταση της γυναικείας εργασίας και παραγωγικότητας στο σπίτι, όπως άλλοτε. Το κοινωνικό συμβόλαιο μεταξύ του κόσμου του κεφαλαίου και του κόσμου της εργασίας, διαμέσου του γάμου του εργάτη με την άμισθη νοικοκυρά, έχει πια ξεφτίσει. Το νέο όμως κοινωνικό συμβόλαιο που ρυθμίζει την αναπαραγωγή σήμερα διαθέτει νέους, επαχθείς όρους εκμετάλλευσης της εργασίας. Ο τομέας της αναπαραγωγής, καθώς επανοργανώθηκε υπό την άμεση εποπτεία του κεφαλαίου, ανοίγοντας μάλιστα νέους δρόμους καπιταλιστικής συσσώρευσης, χαρακτηρίζεται από συνθήκες καταναγκαστικής εργασίας και σκληρής πειθάρχησης στους νόμους της εκμετάλλευσης. Οι γκαρσόνες, οι μάγειρες, οι υπάλληλοι των μακντόναλντς, οι καθαρίστριες, οι οικιακές εργάτριες, οι πόρνες στη βιομηχανία του σεξ, οι διανομείς φαγητού, οι ψήστες, οι εργάτριες της βιολογικής αναπαραγωγής, κάνουν εκείνους τους παραδοσιακούς ύμνους περί «ανιδιοτελούς» προσφοράς που είχαν επιστρατευτεί για να κρύψουν το άμισθο καθεστώς του νοικοκυριού να ακούγονται πλέον εξωπραγματικοί. ●

σχέση κυράς-υπηρετριάς ενοχλητική από ηθική άποψη. Σε ένα άρθρο της για τη *Merry Maids* το 1977, η εφημερίδα *Franchise Times* ανέφερε λακωνικά ότι «ο κλάδος ανθίζει, καθώς οι αμερικανοί αναζητούν λύσεις υπεργολαβίας, ακόμη και για τις δουλειές του σπιτιού».

(...) Το πιο ενδιαφέρον χαρακτηριστικό των εταιρειών καθαρισμού, τουλάχιστον από μια αφηρημένη, ιστορική οπτική, είναι ότι έχουν εντέλει μεταμορφώσει το σπίτι σε καπιταλιστικό χώρο εργασίας, σε ένα βαθμό που δεν θα μπορούσαν καν να φανταστούν οι φεμινίστριες που μάχονταν για «μισθό στις νοικοκυρές» τη δεκαετία του '70. Το σπίτι ως χώρος εργασίας είναι δύσκολο ελέγξιμο, πόσο μάλλον ένα σπίτι με δέκα ή περισσότερα δωμάτια, όπως πολλά από αυτά που καθαρίσαμε. Για μια μόνιμη υπηρέτρια, η ιδιαίτερη αυτή φύση του σπιτιού συνεπάγεται και έναν βαθμό αυτονομίας. Μπορεί να κάνει διαλείμματα, μπορεί να σπάει τη μονοτονία ακούγοντας ραδιόφωνο ή βλέποντας τηλεόραση καθώς δουλεύει. Στις εταιρείες καθαρισμού όμως υπάρχουν κανόνες που επιβάλλουν στη δουλειά μια πειθαρχία εργοστασίου. Στη *Maids International* δεν υπήρχαν διαλείμματα, εκτός από τα 10 λεπτά τη μέρα που σταματούσαμε σε κάποιο μαγαζί για καφέ και «γεύμα», ένα κομμάτι πίτσα ή κάτι τέτοιο. Κατά τα άλλα, το διάστημα όπου μετακινούμασταν από το ένα σπίτι στο άλλο θεωρούνταν «διάλειμμα» και ήταν η μόνη μας ευκαιρία να φάμε, να πιούμε κάτι ή να καπνίσουμε ένα τσιγάρο. Μέσα στο σπίτι του πελάτη τίποτα δεν επιτρεπόταν να

αγγίζουμε με τα χείλη μας, ούτε καν νερό. Τις πολύ ζεστές μέρες παραβιάζαμε τον κανόνα πίνοντας νερό από τη ντουζίερα. Τηλεόραση και ραδιόφωνο ήταν εκτός συζήτησης, και απαγορευόταν επίσης να φωνάζουμε ή να βρίζουμε, ακόμα και όταν δεν υπήρχε κανείς στο σπίτι. Μας έλεγαν ότι ο πελάτης μπορεί να είναι κρυμμένος σε καμιά ντουλάπα, ή να έχει στήσει αυτή έξω από το δωμάτιο, ή ακόμα να έχει βάλει κρυφές κάμερες. Τότε νόμιζα ότι αυτά ήταν ιστορίες τρόμου, αλλά έκτοτε έχω πολλές φορές συναντήσει διαφημίσεις για τις «κρυφές βιντεοκάμερες», με τις οποίες μπορείς να έχεις «οπτικό αρχείο για το πώς περνά τη μέρα της η *baby sitter* σου» και να «αποτρέπεις τους υπαλλήλους σου από το να σε κλέβουν». Αυτή η απειλή ή η φήμη της κρυφής συσκευής καταγραφής, που έχει στήσει ο πελάτης για να μας πιάσει στα πράσα, ήταν η τελική πινελιά του καπιταλιστικού εργοστασίου: η επιτήρηση.

Αλλά αυτό που περισσότερο από όλα κάνει το σπίτι να μοιάζει με εργοστάσιο είναι οι τείλορικές μέθοδοι που επιβάλλουν οι εταιρείες καθαρισμού. Μια ανεξάρτητη καθαρίστρια, ή ο κάθε άνθρωπος που καθαρίζει το σπίτι του, επιλέγει από ποιο δωμάτιο θα ξεκινήσει και ποια βρωμιά θα αντιμετωπίσει πρώτη. Η μπορεί να σχεδιάσει τη δουλειά του εργονομικά, κάνοντας πρώτα ό,τι γίνεται σε όρθια στάση, και μετά σκύβοντας για να φτάνει τα χαμηλότερα επίπεδα. Τα ειδικά «συστήματα» των εταιρειών καθαρισμού, στα οποία εκπαιδευόμασταν μέσω βιντεοπροβολών, δεν άφηναν περιθώρια για τέτοιες πρω-

τοβουλίες. Στο σύστημα της *Maids International* το καθάρισμα χωρίζεται σε τέσσερις διαφορετικούς τομείς – ξεσκόνισμα, σκούπισμα, κουζίνες και μπάνια – τους οποίους μοιράζονται τα μέλη της ομάδας. Για κάθε τομέα πέραν του σκουπίσματος υπάρχει διαθέσιμος ένας κουβάς με πανιά και καθαριστικά υγρά. Έτσι η μεγαλύτερη απόφαση που έχει να πάρει η εργάτρια είναι ποιο εργαλείο και ποιο υγρό θα χρησιμοποιήσει για κάθε είδος επιφάνειας – όλα τα υπόλοιπα είναι προσεκτικά σχεδιασμένα και προκαθορισμένα. Όταν σκουπίζεις, ξεκινάς από το βασικό υπνοδωμάτιο – όταν ξεσκονίζεις, ξεκινάς από το πρώτο δωμάτιο μετά την κουζίνα και συνεχίζεις πηγαίνοντας αριστερά – όταν μπαίνεις σε ένα δωμάτιο, προχωράς από αριστερά προς τα δεξιά και από πάνω προς τα κάτω, κάνοντας το ίδιο και με κάθε χωριστή επιφάνεια. Παραβιάσεις του κανόνα επισύρουν κατσάδες, όπως ανακάλυψα μια φορά που έτριβα μια πόρτα κουνώντας το χέρι μου από τα δεξιά προς τα αριστερά...

(...) Μέχρι στιγμής η «ανεξάρτητη» υπηρέτρια διατηρείται σε υψηλή θέση στις προτιμήσεις των νοικοκυριών στις ΗΠΑ, αλλά υπάρχουν λόγοι να πιστεύει κανείς ότι η συμμετοχή των εταιρειών καθαρισμού στην οικιακή εργασία θα αυξηθεί. Οι νέοι πελάτες, που αποτελούν σημαντικό κομμάτι της πίτας, φαίνεται να προτιμούν την απρόσωπη, τυποποιημένη υπηρεσία των εταιρειών. Οι κυβερνητικές ρυθμίσεις ευνοούν επίσης τις μεγάλες εταιρείες, και αναμένεται στο παιχνίδι να μπουν ακόμα μεγαλύτεροι παίκτες, πολυεθνικές και μεγάλες αλυσίδες...